

O ČITANJU

Želim prvo da vam se zahvalim što ste me primili među vas. Mnoge stvari nas povezuju, počev od ovog zajedničkog pitanja koje postavljamo, svako sa svog mesta: *Šta znači čitati? Kako čitati? Zašto čitati?* Pa ipak, jedna stvar nas razdvaja koju se neću truditi da prikrijem: već dugo vremena nemam nikakvog pedagoškog iskustva: današnji licej, kolež i škola su mi nepoznati; a moja lična praksa podučavanja — koja mi **je** veoma važna — u Ecole des hautes etudes, krajnje **je** sporedna, krajnje anomična, unutar samog postškolskog podučavanja. No, imajući u vidu da **je** ovo kongres, čini mi se da bi bilo bolje da svako iskaže svoj lični glas, glas svoje prakse; neću se dakle truditi da se pridružim, da podražavam nekakvu pedagošku kompetenciju koja mi nije svojstvena; zadržaću se na slučaju pojedinačnog čitanja (kao što **je** i svako čitanje?), čitanju subjekta koji jesam, koji verujem da jesam.

Po pitanju čitanja nalazim se u stanju velike doktrinarne zbunjenosti: doktrine o čitanju nemam, dok se sa druge strane doktrina o pisanju polako iscertava. Ova zbunjenost katkad doseže i do same sumnje: ne znam da li uopšte treba imati *doktrinu* o čitanju; nije li čitanje u biti višestruko polje rasutih praksi, nesvodljivih učinaka, i nije li stoga samo čitanje čitanja, Meta-čitanje, išta drugo do prasak ideja, strahova, želja, zadovoljstava, prigušivanja, o kojima valja govoriti vrlo postupno, shodno slici mnoštva radionica iz kojih se sastoji ovaj kongres.

Neću se truditi da umanjim svoju zbunjenost (nemam, uostalom, ni načina za to), već samo da **je** situiešem, da shvatim razgraničenje čija **je** predstava čitanja očito moj predmet. Odakle krenuti? Pa možda od onoga što **je** omogućilo modernoj lingvistici da se pokrene: od pojma *pertinencije*.

1. Pertinencija

Pertinencija, to **je** — ili **je** bar bila — tačka gledišta u lingvistici sa koje izabiramo da posmatramo, ispitujemo, analiziramo jedan tako raznorodan i neujednačen skup kakav **je** jezik: tek pošto **je** odlučio da jezik posmatra sa stanovišta smisla, i isključivo sa tog stanovišta, Sosir **je** prestao da tapka u mestu, da se zaluđuje, i mogao **je** da osnuje jednu novu lingvistiku; tek odlučivši da glasove razmatraju isključivo pod pertinencijom smisla, Trubeckoj i Jakobson su dozvolili razvoj fonologije; tek prihativši da, uprkos

mnogim drugim mogućim razmatranjima, u stotinama narodnih priča vidi samo stalne i povratne situacije i uloge, ukratko forme, Prop **je** zasnovao Strukturalnu analizu priče.

Kada bismo mogli dakle da se odlučimo za jednu *pertinenciju* koja bi nam omogućila ispitivanje čitanja, mogli bismo da se nadamo polaganom razvoju jedne lingvistike, ili semiologije, ili jednostavno (da se ne bismo preopteretili dugovima) Analize čitanja, *anagnosisa*, anagnoze: Anagnosologije: zašto da ne?

Nažalost, čitanje još uvek nije susrelo svog Propa ili Sosira; tu željenu *pertinenciju*, sliku olakšanja za naučnika, mi ne nalazimo — ili bar ne još: prethodne *pertinencije* ne odgovaraju čitanju, ili ih barem ovo prevazilazi.

1. U polju čitanja nema *pertinencije* objekata: glagol *čitati*, očigledno daleko tranzitivniji od glagola *govoriti*, može biti zasićen, katalizovan, hiljadama objekata: čitam tekstove, slike, gradove, lica, pokrete, scene itd. Ovi objekti su toliko raznorodni da ih ne mogu ujediniti ni u kakvu supstancijalnu niti formalnu kategoriju; mogu samo da im iznađem jedno jedinstvo namere: **objekat koji čitam postoji isključivo mojom namerom da čitam: on je** jednostavno: *za čitanje, legendum*, zavisao od fenomenologije, a ne semiologije.

2. U polju čitanja — a ovo **je** veći problem — nema ni *pertinencije nivoa*, ne postoji mogućnost da se opišu *nivoi* čitanja, jer ne postoji mogućnost da se zaključi lista tih nivoa. Naravno, postoji *izvor* grafičkog čitanja: to **je** učenje slova, napisanih reči; ali, s jedne strane, postoje čitanja bez učenja (čitanje slika) — bar bez tehničkog učenja, ako ne kulturnog — a s druge strane, pošto **je** ta *techne* usvojena, ne znamo gde da zaustavimo dubinu i rasutost čitanja: uhvativši jedan smisao? Koji smisao? Denotativan? Konotativan? To su artefakti, rekao bih *etički*, jer denotativno značenje teži da prođe kao jednostavno, istinito značenje i da postavi jedno pravilo (koliko ljudi **je** umrlo za *jedno* značenje?), dok konotacija dozvoljava (i to **je** njena *moralna* prednost) da se da pravo višestrukom značenju i da se čitanje oslobodi: ali dokle? Do u beskonačnost: nema *strukturnih* stega koje bi zatvorile čitanje: **mogao bih pomeriti u beskonačnost granice čitljivosti, odlučiti da je konačno sve čitljivo (ma koliko nečitljivo delovalo), ali takođe, u suprotnom, odlučiti da u osnovi svakog teksta, ma kako čitljivo bio on zamišljen, ima, ostaje nešto nečitljivo. Znanje-čitanje može biti zaokruženo, provereno u svom početnom stadijumu; ali ubrzo ono ostaje bez osnova, bez pravila, bez stupnjeva i bez svršetka.**

Za tu teškoću iznalaženja *pertinencije* koja bi omogućila osnivanje koherentne Analize čitanja možemo smatrati da smo mi odgovorni, zbog nedostatka duha. Ali možemo takođe pretpostaviti da **je** *im-pertinencija*

urođena čitanju: nešto će, statutarano, doći da pomuti analizu objekata i nivoa čitanja, i time upropastiti ne samo svako istraživanje pertinencije u Analizi čitanja, već, šta više, možda i sam koncept pertinencije (pošto se izgleda isto to usput zbiva lingvistici i naratologiji). **To nešto mislim da sam u stanju da imenujem (na jedan, uostalom, banalan način): to bi bila Želja. Zato što je svako čitanje prožeto Željom (ili odbojnošću), Anagnosologija je teška, možda nemoguća — uvek kada postoji mogućnost da se ostvari tamo gde je ne očekujemo, ili bar ne tačno tamo gde je očekujemo: prema tradiciji — skorašnjoj — očekujemo je sa strane strukture; i nesumnjivo imamo u neku ruku i razloga za to: svako čitanje se odigrava unutar jedne strukture (bila ona višestruka, otvorena), a ne u tobož slobodnom prostoru nekakve tobožnje spontanosti: ne postoji „prirodno”, „divlje” čitanje: čitanje ne prevazilazi strukturu; ono joj je podređeno: treba je i poštuje; ali ono je i izokreće. Čitanje bi bilo pokret tela (pošto se podrazumeva da čitamo telom) koji istovremeno postavlja i kviri svoj poredak: unutrašnji dodatak izokretanja.**

2. Potiskivanje

Ne interesuje me da konkretno govorim o promenama želje za čitanjem; između ostalog, ne mogu da odgovorim na ovo uznemirujuće pitanje: zašto Francuzi danas ne žele da čitaju? Zašto, kako se čini, pedeset od sto njih ne čitaju? Ono što bi nas moglo zaustaviti na trenutak jeste trag želje — ili ne-želje — koji postoji unutar čitanja, pod pretpostavkom da postoji želja da se čita. I pre svega, *potiskivanja* čitanja. Na pamet mi padaju dva.

Prvo proizilazi iz svih stega, socijalnih ili interiorizovanih hiljadama posrednika, koje od čitanja čine jednu **dužnost**, gde je sam čin čitanja određen jednim zakonom: čin čitanja, ili još bolje, ako je moguće reći, čin *da se nešto pročitalo*, gotovo ritualni trag neke inicijacije. Ne govorim dakle o „instrumentalnim” čitanjima koja su neophodna za usvajanje znanja, tehnike, gde se čin čitanja gubi pred činom učenja; govorim o „slobodnim” čitanjima koja su pak obavezna: *treba da se pročitala Princeza od Kleva, Anti-Edip*. Otkuda dolazi to pravilo? Iz različitih instanci, od kojih je svaka zasnovana na vrednosti, na ideologiji: prvoborac avangarde *treba da je pročitao* Bataja, Artoa. Tokom dugo vremena, dok je čitanje bilo usko elitističko, postojale su dužnosti univerzalnog čitanja; pretpostavljam da je sa krahom humanističkih vrednosti došlo i do kraja takvih dužnosti čitanja: zamenile su ih pojedinačne dužnosti, vezane za „ulogu” koju subjekat uviđa da ima u današnjem društvu; nije više večnost kulture ta koja nameće pravila čitanja, već ona dolaze od jedne čudne instance, ili barem zagonetne, koja se nalazi na granici između Istorije i Mode. Ono što želim da kažem je da postoje zakoni grupe, mikro-zakoni, od kojih treba imati pravo da se

oslobodimo. Ili još: sloboda čitanja, ma koja bila njena cena, to **je** *takođe* sloboda da se ne čita. Ko zna da li se neke stvari ne menjaju, ko zna da li se neke važne stvari ne dešavaju (u poslu, u istoriji istorijskog subjekta) ne samo pod uticajem čitanja, već i pod uticajem **zaborava čitanja**: onim što bismo mogli nazvati *neusiljenostima* čitanja? Ili još: u okviru čitanja, ma koliko to koštalo institucije, **Želja ne može biti odvojena od svoje unutrašnje pulsirajuće negativnosti**.

Drugo potiskivanje je možda ono koje dolazi od strane Biblioteke. Nije naravno reč o tome da se ospori bibliotečka institucija, niti da se odvraća od njenog neophodnog razvoja; **reč je samo, i jednostavno, o tome da se prepozna trag potiskivanja koji postoji u onoj fundamentalnoj i neizbežnoj crti Javne Biblioteke (ili samo zajedničke): njenoj *faktičnosti***. Faktičnost sama po sebi nije jedan od puteva potiskivanja (Priroda nema ničeg naročito oslobađajućeg); ako zbog faktičnosti Biblioteke propada Želja za čitanjem, to **je** iz dva razloga:

1. Po svom položaju, ma koje bile njene dimenzije, Biblioteka **je** beskrajna, time što **je** uvek (ma kako dobro bila zamišljena) ujedno i izvan i iznad potražnje: po pravilu, željena knjiga nikada nije tu, dok vam se preporučuje neka druga: Biblioteka **je** mesto **supstitucije želje**; naspram avanture čitanja ona **je** stvarnost, time što **Želju priziva poretku: uvek prevelika i premala, ona je u biti neprimerena Želji: da bi iz jedne Biblioteke izvukao zadovoljstvo, ispunjenje, uživanje, subjekt mora da se odrekne isticanja sopstvenog Imaginarnog; treba da je završio sa Edipom — ne samo onim Edipom koji se javlja u dobi od četiri godine, već celog života dokle god se želi. Ovdje se nalazi samo obilje knjiga koje je zakon, kastracija**.

2. Biblioteka **je** prostor koji posećujemo, ali ne i prostor u kojem živimo. Trebalo bi da u našem jeziku, za koji se pak kaže da **je** dobro sačinjen, postoje dve različite reči: jedna za knjigu iz Biblioteke, i druga za *knjigu-kod-kuće* (stavimo crtice, pošto **je** to autonomna sintagma koja se odnosi na specifičan objekat); jedna za pozajmljenu knjigu — najčešće putem birokratskog ili magistralnog posredovanja, druga za ščepanu, zgrabljenu, nabavljenu, uzetu knjigu, kao da **je** ona već kakav fetiš; jedna za knjigu-predmet duga (treba **je** vratiti), druga za knjigu-predmet želje ili trenutnog zahteva (bez posredovanja). Domaći prostor (a ne javni) oduzima knjizi svaku funkciju socijalnog, kulturnog i institucionalnog *privida* (osim u slučaju *cosy-corners*-a punih nabačenih knjiga). Zacelo, knjiga-kod-kuće nije deo sasvim čiste želje: ona **je** (uglavnom) prošla kroz jedno posredovanje koje nema ničeg naročito ličnog: novac; trebalo ju **je** kupiti, samim tim ne kupiti druge; ali pošto stvari stoje tako kako stoje, sam novac **je** jedno oslobađanje — što Institucija nije: *kupiti* može biti oslobađajuće, *pozajmiti* sigurno ne: u okviru furijerističke utopije knjige gotovo ništa ne

vrede, ali ipak prolaze kroz posredovanje novca: obavijene su izvesnim *Troškom* i od tog trenutka Želja funkcioniše: nešto **je** odblokirano.

3. Želja

Šta od Želje postoji u čitanju? Želja ne može da se imenuje, čak ni da se (za razliku od Potražnje) kaže. Ipak, **sigurno je da postoji izvesna erotičnost čitanja** (u čitanju, želja **je** tu sa svojim objektom, što **je** definicija erotičnosti). Za erotičnost čitanja možda ne postoji čistija odbrana od one epizode u *Traganju za izgubljenim vremenom* gde nam Prust prikazuje mladog Pripovedača koji se zatvara u sobice Kombrea da bi čitao (da ne bi gledao svoju baku kako pati, kojoj se, zabave radi, kaže da će joj muž piti konjak...): „Penjao bih se na sam vrh kuće da plačem, kraj sale za učenje, pod krovom, u jednu malu sobu koja se osećala na iris i koju **je** takođe svojim mirisom obavijala divlja crna ribizla iznikla napolju među kamenovima zida i čija **je** jedna rascvetala grana ulazila kroz poluotvoren prozor. Namenjena nečemu posebnijem, i vulgarnijem, ta sobica, odakle se preko dana moglo videti **sve** do kule Roussainville-le-Pina, dugo vremena mi **je** služila kao utočište, nema sumnje zato što **je** bila jedina koju mi **je** bilo dozvoljeno da zaključam, za sva moja zanimanja koja su zahtevale jednu nenarušivu samoću: čitanje, sanjarenje, suze i slast.”

Tako se željeno čitanje javlja označeno dvema osnovnim crtama. Zatvarajući se da bi čitao, čineći od čitanja jedno stanje potpune odvojenosti, skrivenosti, čime se čitav svet poništava, čitalac — onaj ko čita — poistovećuje se sa dva druga ljudska subjekta — istinu govoreći veoma slična — čija stanja takođe zahtevaju naglo odvajanje: zaljubljenim subjektom i mističnim subjektom; Tereza od Avile **je** upravo od čitanja napravila zamenu za misaonu molitvu; a zaljubljeni subjekt **je**, kao što znamo, određen izvesnim povlačenjem iz stvarnosti, on se odvaja od spoljašnjeg sveta. Ovo dovoljno dobro potvrđuje da **je** subjekt-čitalac, subjekt u potpunosti zatočen pod registar **Imaginarnog; sve** njegovo ekonomisanje zadovoljstvom sastoji se iz sređivanja njegovog dvojnog odnosa prema knjizi (to jest **Slici**), zatvarajući se da bi bio sam sa sobom, priljubljen uz sebe, s nosom uz sebe, ako smem reći, poput deteta priljubljenog uz Majku i Zaljubljenog obavijenog oko voljenog lica. Sobica koji miriše na iris, to **je** sam rub Ogledala, mesto gde dolazi do rajskog sraščivanja subjekta i Slike-knjige.

Druga crta koja čini željeno čitanje — o tome nam eksplicitno govori epizoda iz sobice — jeste ova: pri čitanju sva telesna uzbuđenja su prisutna, izmešana, isprepletana: fascinacija, ispražnjenost, bol, slast; čitanje stvara jedno uzbuđeno telo, ali ne *rasparčano* (bez čega čitanje ne bi zavisilo od Imaginativnog). Ipak, nešto daleko zagonetnije se da pročitati iz ove prustovske epizode: čitanje — zadovoljstvo čitanja —

bilo bi u nekakvoj vezi sa analnošću; jedna ista metonimija povezivala bi čitanje, izlučevine i — kako smo videli — novac.

A sada — ne napuštajući sobu za čitanje — ovo pitanje: postoje li različita zadovoljstva čitanja? **Je** li moguća tipologija tih zadovoljstava? Čini mi se da postoje u svakom slučaju i u najmanju ruku, tri tipa zadovoljstva čitanja, ili, da budem precizniji, tri puta kojima Slika čitanja može da uhvati subjekta koji čita. Prema prvom tipu, čitalac sa pročitanim tekstom uspostavlja **fetišistički odnos**: uživa u rečima, u određenim rečima, u određenim rasporedima reči; u tekstu, plaže, ostrvca se iscrtavaju u čije fascinacije uranja subjekt-čitalac, gubi se; to bi bio tip **metaforičkog ili poetskog** čitanja; da bi se takvo zadovoljstvo osetilo da li **je** potrebno veliko jezičko obrazovanje? Nije sigurno: čak i jako malo dete u trenutku tepanja poznaje erotičnost reči, oralnu i zvučnu praksu koja se nudi impulsu. Prema **drugom tipu**, koji **je** suprotan, čitalac **je** na neki način izvučen ispred, tokom cele knjige, jednom silom koja **je** uvek manje ili više prerusena a pripada redu neizvesnosti: knjiga se malo po malo poništava i baš se u toj nestrpljivoj, ponesenoj potrošnji nalazi uživanje; reč **je** naravno pre svega o **metonimijskom zadovoljstvu** svakog pripovedanja, ne zaboravljajući da se i samo znanje ili ideja mogu ispričati, podređeni pokretu neizvesnosti; i pošto **je** ovo zadovoljstvo očito vezano **za praćenje onog što se dešava i razotkrivanje onoga što je skriveno**, možemo pretpostaviti da postoji nekakva veza sa hvatanjem prvobitne scene: želim da **iznenadim**, posustajem od čekanja: čista slika uživanja, koja ne pripada poretku zadovoljenja; trebalo bi uostalom u suprotnom ispitati blokiranja, odbojnosti čitanja: zašto neku knjigu ne dovršavamo? Zašto Buvar, odlučivši da se zanima za Filozofiju istorije, ne može da završi čuvenu Bosijeovu *Raspravu*? Da li **je** to Buvarova ili Bosijeova greška? Postoje li univerzalni mehanizmi privlačnosti? Postoji li nekakva erotska logika Pripovedanja? Strukturalna analiza pripovedanja trebalo bi da ovde sebi postavi problem Zadovoljstva: čini mi se da odsad za to ima sredstava. Konačno, postoji još treća avantura čitanja (nazivam avanturom način na koji zadovoljstvo dolazi do čitaoca): to **je**, ako se može reći, avantura Pisanja; **čitanje je sprovednik Želje za pisanjem** (sada smo sigurni da postoji izvesno zadovoljstvo pisanja, iako **je** ono i dalje veoma zagonetno); **nije reč o tome da obavezno poželimo da pišemo poput autora koga nam se sviđa da čitamo; ono što želimo je samo želja koju je skriptor imao da piše, ili još: želimo želju koju je autor imao od čitaoca dok je pisao**, želimo ono *volite me* koje postoji u svakom pisanju. To **je** ono što **je** sasvim jasno rekao pisac Rože Laport: „Čisto čitanje koje ne priziva neko drugo pisanje **je** za mene nešto neshvatljivo. Čitanje Prusta, Blanšoa, Kafke, Artoa, nije mi ulilo želju da pišem o ovim autorima (niti čak, dodajem, *poput njih*), već da *pišem*”. Iz ovakve perspektive čitanje **je** zaista jedan vid produkcije: ne više unutrašnjih slika, projekcija, fantazmi, već **doslovno rada**: utrošen proizvod se vraća u produkciju, u obećanje, u želju za produkcijom, i lanac želja počinje da se odvija time što svako čitanje vredi i za pisanje koje prouzrokuje, do beskonačnosti. To zadovoljstvo produkcije, da li **je** elitističko, rezervisano isključivo za virtualne pisce? **Sve**

u našem društvu, društvu konzumacije, a ne produkcije, društvu čitanja, viđenja i primanja zvukova, a ne društvu pisanja, gledanja i slušanja, **sve je** uređeno tako da onemogućiti odgovor: ljubitelji pisanja su raštrkani, skriveni, pritisnuti hiljadama stega, čak unutrašnjih.

To je već civilizacijski problem: ali ja smatram, moje duboko i stalno ubedenje je da nikada neće biti moguće osloboditi čitanje, ako istim poduhvatom ne oslobodimo i pisanje.

4. Subjekt

Dosta **je** bilo govora, i pre same pojave Strukturalne analize, o različitim tačkama gledišta sa kojih autor može da ispriča priču — ili jednostavno izloži neki **tekst**. Jedan od načina da se čitalac priveže za jednu od teorija Pripovedanja, ili u širem smislu jednu od Poetika, bio bi smatrati i njega samog kao nekoga ko zauzima određenu tačku gledišta (ili sukcesivno više njih); drugim rečima: posmatrati čitaoca kao *jednog od likova*, učiniti ga jednim od likova (čak ne obavezno ni jednim od privilegovanih) fikcije i/ili Teksta. Demonstracija **je** data u okviru grčke tragedije: čitalac **je** onaj lik koji **je** prisutan u sceni (bilo to skriveno) i koji sam za sebe čuje **sve** ono što svaki od partnera u dijalogu ne čuju; njegovo slušanje **je** dvostruko (i dakle virtualno višestruko). Drugim rečima, **čitačevo specifično mesto jeste paragram, onakav kakav je opsedao Sosira (nije li se tada osećao kao da ludi, on, naučnik, pošto je bio samo i u potpunosti čitalac?): istinsko čitanje, čitanje koje bi prihvatilo svoju potvrdu, bilo bi ludo čitanje, ne time što bi izmislilo neverovatna značenja („protivznačenja“), ne time što bi „bulaznilo“, već time što bi primilo simultanu mnoštvenost značenja, tačkaka gledišta, struktura, poput prostora koji se proteže izvan zakona koji propisuju kontradikciju („Tekst“ je sama postulacija takvog prostora).**

Zamišljanje jednog potpunog čitaoca — to jest totalno višestrukog, paragramatičkog — možda **je** korisno zbog toga što omogućava uvid u ono što bismo mogli nazvati **Paradoksom čitaoca**: opšte **je** prihvaćeno da čitati znači **dekodirati**: slova, reči, značenja, strukture, i to **je** neosporno; ali gomilajući sva moguća dekodiranja, pošto **je** čitanje neograničenog pravca, oduzimajući smislu stupanj zaustavljanja, postavljajući čitanje na slobodan put (što **je** njegov strukturni poziv), čitalac **je** uhvaćen u dijalektički obrt: **konačno, on više ne dekodira, već nad-kodira**; on ne dešifruje, on produkuje, gomila govore, pušta da ovi stalno i neprekidno prelaze preko njega: on **je** taj prelaz.

No, to **je** i samo stanje ljudskog subjekta, barem onog kojeg psihoanalitička epistemologija pokušava da razume: subjekta koji nije više misleći subjekat filozofije idealizma, već pre subjekt odvojen od svakog jedinstva, **izgubljen u dvostrukom nepoznavanju svog nesvesnog i svoje ideologije**, i

nemajući za potporu ništa do vrtešku jezika. Time želim da kažem da **je čitalac subjekt do kraja, da je polje čitanja polje subjektivnosti koja je apsolutna** (u materijalnom smislu koji ova stara idealistička reč može od sada imati): **svako čitanje počinje od subjekta i od njega je odvojeno samo retkim i finim posredovanjima, učenjem slova, nešto retoričkih obrta, izvan kojih će se ubrzo naći sam subjekt u svojoj sopstvenoj, pojedinačnoj strukturi: ili u onoj koja želi, ili perverznoj, ili paranoičnoj, ili imaginarnoj, ili neurotičnoj — naravno, i istorijskoj: otuđen ideologijom, rutinom kodova.**

Sve ovo **je** rečeno da bih naznačio da ne bi bilo razumno nadati se Nauci o čitanju, Semiologiji čitanja, osim ako se ne prihvati da bi jednog dana bila moguća — kontradikcija u izrazima — Nauka o Neiscrpnom, o Bezgraničnom premeštanju: čitanje, to **je** *upravo* ta energija, radnja koja će biti shvaćena u *tom* tekstu, u *toj* knjizi, čak ono „što se ne da iscrpsti kategorijama Poetike”; **čitanje bi, sve** u svemu, **bilo neprestano krvarenje kojim bi se struktura — strpljivo i korisno opisana od strane Strukturalne analize — stropoštala, otvorila, izgubila, verna po tome svakom logičkom sistemu koji ništa ne može definitivno da zatvori — ostavljajući netaknutim ono što bi trebalo nazvati kretanjem subjekta i istorije: čitanje, bilo bi tamo gde se struktura sluđuje.**

(1975)

S francuskog prevela Iva Milić